

Doc. Ing. arch. Robert Špaček, CSc.

## K POJMU ARCHITEKTONICKÝ DIZAJN

Pojem dizajn sa v ostatnom čase lavínovito rozpriestril v našej slovnej zásobe. Pôvodne k nám prenikol prevzatím jeho anglickej pôvodiny design, najmä s prívlastkom „priemyselný“. Inštitucionálne sa to v bývalom Československu premietlo najmä do názvov - IPD – „Inštitút priemyslového designu“, časopis „Průmyslový design“ a pod. Výrazom jazykového osvojenia si pojmu slovenčinou bola jeho neskoršia transkripcia do podoby dizajn. Dizajn sme prevzali ako podstatné meno a prisúdili mu mužský rod. Používame aj prídavné meno vo forme dizajnersky (-a, -e, -i). Pre angličtinu prirodzené sloveso to design ostalo odkázané na „robiť dizajn“. Zatiaľ čo Angličan vykonáva „to design“, my tvarujeme, navrhujeme, tvoríme.

Vývoj pojmu, jeho obsahové fixovanie u nás i v zahraničí je predmetom prác a štúdií viacerých autorov (Ludovít Petránsky, Zdeno Kolesár a i.).

Zo začiatku s pojmom neboli problémy ani obsahovo, ani jazykovo. MŠ SSR sa od decembra 1986 začalo systematicky zaoberať vysokoškolským vzdelávaním priemyselných designérov zriadením príslušnej pracovnej skupiny. Slovenský fond výtvarných umení mal tiež „jasno“. Tvorba jednotlivých atypických prvkov patrila do komisie pre architektúru, tvorba pre hromadnú výrobu stanoveného počtu prvkov bola považovaná za dizajn.

Prienik pojmu do nášho odborného prostredia priniesol diskusie o jeho potrebnosti a opodstatnenosti, hľadali sa slovenské ekvivalenty – priemyselné tvarovanie a podobne. V ostatnom desaťročí sa situácia dramaticky zmenila. Pojem sa stal módnym a exkluzívnym najmä v jeho pôvodnej forme design.

Obsah a zmysel pojmu dizajn je stále blízky svojej pôvodine. Ide o navrhovanie, tvarovanie prakticky čohokoľvek (nejde mi tu samozrejme o fixovanie pojmu ICSIDom). Lepšie kvetinárstvo, kde nepoužívajú celofán a stuhy sa volá Green design. V nemeckom prostredí sú populárne designérske hotely, žiadny prvok mobiliáru ani na povrchoch interiérov nie je typický, všetko je nadizajnované. Dizajn už nepôsobí len pre hromadnú priemyselnú výrobu, stačí navrhnuť,

vytvoríť, vytvarovať jednu ojedinelú, neopakovateľnú situáciu. Diskotékové drogy, ktoré nepochádzajú z makovic, koky či konope, sú plne syntetické, nadobúdajú exkluzivitu aj tým, že ich nazvú dizajnerske, pretože ich niekto vytvoril. Bill Mollison vo svojej permakultúre... dizajnuje pestovateľské systémy. Takto by sa dalo pokračovať ďalej, dizajnujeme zubné náhrady, účesy, make-up...



Máme v zásade dve možnosti. V oblasti populárnej komunikácie nechajme všetko tak, nech si ktokoľvek dizajnuje čokoľvek (aj tak nemáme inú možnosť). Naopak, v odbornej komunikácii budeme neustále pestovať čistotu a konzistentnosť pojmu. To druhé dokážeme, v odbornej komunite si rozumieme aj v polemizovaní.

Keď sme pojem dizajn ako všeobecný prevzali, začali sme ho podrobovať ďalšiemu metodologickému členeniu. Jednak pre pestovanie vedeckého poznania i samotnej tvorby a tiež pre hľadanie a nachádzanie vlastného miesta na slnku. Každý z nás potrebuje sformulovať svoj prístup prínos k rozvoju vednej

disciplíny, hľadáme si „diery v trhu“, aby sme sa nemuseli báť, že sme len dopovedali, čo začali iní, že sme len nepatrne prispeli. Ostrejší prístup je legálny vo veku interného postgraduálneho štúdia, mladosti svedčí sebavedomie. Programatická úroveň musí byť uvážlivejšia. A práve tu sme v ostatných rokoch vstúpili na vratkú pôdu, tenký ľad. V rámci klasifikácie pojmu sme začali hovoriť o starom dobrom priemyselnom dizajne, či dizajne výrobkov, industrial design – product design... grafickom dizajne, dizajne stavebných prvkov, až sme sa dostali k ARCHITEKTONICKÉMU DIZAJNU (DESIGNU). Už vopred konštatujem, že sme pojem odtrhli od jazykového pôvodu a zbavili sme ho pôvodného obsahu a zmyslu. Začal žiť vlastným životom, v našom prostredí nadobúdala nové významy, obaloval sa novými konotáciami. Postup je bežný, slovenčina sa takto obohacuje sústavne. Všetko by bolo v poriadku, ak by sme nemuseli prekladať náš študijný program do angličtiny. Čoraz viac sme odkázaní na medzinárodnú komunikáciu a spoluprácu. V tom vidím hlavný problém. Cudzojazyčné pojmy prekladáme a naše tiež. Bez toho, aby som sa snažil vniknúť do hĺbky prekladateľskej problematiky, je možné konštatovať, že pre slovenčinu sú niektoré jazyky viac „prekladové“ a iné skôr ekvivalentné. Medzi slovenčinou a nemčinou sa môžeme skôr spoľahnúť na prekladanie pojmov, iba občas sa musíme dopracovať k nepreložiteľným ekvivalentom. Zložitejší vzťah má slovenčina k angličtine. Ospravedlňujem sa, že ako ne-lingvista som schopný komentovať len niektoré praktické súvislosti. Objavili sa pri vzájomnej anglicko-slovenskej komunikácii pri prezentovaní našich študijných programov a ich porovnávaní s programami anglofónnych škôl.

Sústredím sa na zdanlivo jednoduchú dvojicu pojmov „architektonický dizajn“ v slovenčine a „architectural design“. Ak sa uspokojím s formálnym prekladom, nemáme problém. Ak zaradíme skúsenosť, zistíme, že si tiež rozumíme. Celé roky sme sa učili ateliérovú tvorbu. Učili sme sa tvoriť, navrhovať architektúru. Rad prednášok z teórie, dejín, typológie, staviteľstva, sociológie..., výtvarná tvorba a iné predmety vytvárajú rámec pre ATELIÉROVÚ TVORBU. Ateliéry sú potom melting pot, taviaci kotol, kde vzniká názor, predikcia, koncepty, projekty ARCHITEKTÚRY. Keď navštívime na anglofónnej škole architektúru „studio“, zistíme, že

robia to isté, čo my v ateliéri. To, čo učia ako ekvivalent našej ateliérovej tvorby, nazývajú „architectural design“.

Čiastkový záver: Architektonické navrhovanie = architectural design – prekladovo, obsahovo, zažitou skúsenosťou.

U nás sa architektonický dizajn zrejme stal kategóriou na pomedzí priemyselného, produktového dizajnu a interiérovej tvorby. Zasa je viac možností. Architekti robia dizajn, alebo navrhujeme systém prvkov pre alebo na, prípadne do architektonického diela. Asi všetci cítime, že architektonický detail zďaleka nie je taký exkluzívny ako architektonický design predstavujúci systém jednotlivostí v architektúre. Alebo koncept, a potom sme naspäť pri architectural design, teda navrhovaní architektúry.

Hádám záver: Architectural design sme po jednej účelovej línii preložili – preniesli do slovenčiny ako architektonický dizajn, nie ako architektonické navrhovanie. Prisúdili sme mu nové obsahy a významy. Ak pojem, cítiac jeho významy, preložíme späť o jazyka jeho pôvodu, narazíme na nepochopenie. Všetci anglofóni sú presvedčení, že máme na mysli to, čo oni ako architectural design chápu. Náš model štúdia potom beží tak, že celá fakulta učí všeličo okolo architektúry, a len to jedno – sub-okienko v programe učí tvorbu. Jediné zameranie na pomedzí A a D – architektonický dizajn – je pre anglicky rozumejúcich, čítajúcich náš program, podstatou všetkého, čo robíme. Aby bolo jasné, oni si myslia, že celá fakulta učí teóriu, typológiu... a len architektonický dizajn znamená ateliérovú tvorbu. Cítime sa ukrivdení, lebo nám nerozumejú. Na začiatku sme snáď chybu urobili my. Aby sme si naozaj rozumeli, mali by sme architektonický dizajn nadpísať nad všetky ateliérové tvorby. Mohli by sme hovoriť o architektonickom dizajne rodinných domov... architectural design of family housing... architektonickom dizajne verejných budov... architectural design of public buildings..., teda o architektonickej tvorbe, navrhovaní rodinných domov...

Žiadny prirodzený jazyk nemá autorské práva na seba, svoj systém, slová. Existuje však samozrejme kultúro-historická tradícia medzijazykového putovania slov a pojmov. Jazyk sa slova zmocní, alebo doň vnikne, jazyk si ho osvojí a uplatní svoj systém derivácií a ohýbania. V slovníkoch študujeme odkazy na pôvod slov, ich pôvodné významy, všetko toto je viac-menej

jasné a korektné. K prirodzeným právam slov a pojmov by malo patriť, že keď ich preložíme späť do jazyka zrodu či pôvodu, mali by znamenať to isté. Teda slovenský dizajn preložíme dizajn a základné významy fungujú obojstranne. Neplatí to však pre architektonický dizajn. Formálne:

architectural design = architektonický dizajn,  
ale „náš“:

architektonický dizajn ≠ architectural design.

Porušujeme prirodzené jazykové práva anglického pojmu.<sup>1)</sup>

### Poznámky

Preklady môžu byť zradné, zopár ilustrácií:

V čase, keď sa skultivovali záchody – najmä výstavbou bytových domov, prenikla k nám skratka WC – water closet, ako charakteristika záchodu, kde fekálie nehajú na hromade, ale sú vodou spláchnuté do kanalizácie. Postupne sa WC stotožnilo so záchodom vôbec a v súčasnosti bežne stretáme spojenie suché WC (zaujímavý je tu aj stredný rod), teda suchý, vodou splachovaný záchod. Suchý záchod alebo latrína znie nezdvorilo, vôbec nie noblesne, ako hádam suché WC. Idem na „vecko“, aj keď je to latrína za chalupou.

Alebo v nemčine – malá hra s dvojicou pojmov.

Významové ekvivalenty

vinohrad: víno – hrad

Weinberg: Wein – Berg

víno – Wein

Berg – kopec

hrad – Burg.

Teda formálne:

vino-hrad = Wein-Burg

Wein-berg = víno-kopec,

čiže nezmyselné novotvary.

A to ešte nezaraďujem do hry anglické vineyard.

Pri amatérskom analytickom preklade sa medzi jazykmi nestretneme, a iba keď vieme, o čo ide, neurobíme chybu. Preklad vedie k skresleniu, nedorozumeniu, k významovým posunom, potrebujeme ekvivalent.

Je známa aj slovná hračka medzi angličtinou a nemčinou, kedy formálne je slovo passport možné do nemčiny preložiť ako pass-Hafen.

Nehovoriac o úlohe idiómov v angličtine, napríklad: zatiaľ, čo my niečo stihneme „s odretými ušami“ (alebo chrptom), Angličan „scrapes through something by the skin of his teeth“ atď... etc... usw.

Možno ešte malé upozornenie priateľom z košickej FU TU. Faculty of arts neznamená to isté ako Fakulta umení.

(Ilustračné foto: autor)

<sup>1)</sup> Na problém som už poukázal v príspevku Špaček, R.: Ad výkladový slovník dizajnu, heslo architektonický dizajn, Arch. č. 6-7/1999, In: Arch. roč. 4, 1999, č. 9, s. 32